

اصالت سنجی

مقاله کاربردی

خلاصه انگلیسی این مقاله با عنوان:
Comparative analysis of socio-economic criteria in Khajeh Rabi and Noh Dareh neighborhood in Mashhad
در همین شماره به چاپ رسیده است.

شهرسازی ایران، دوره ۴، شماره ۶، بهار و تابستان ۱۴۰۰، صفحه ۸۲-۹۶

تاریخ دریافت: ۹۹/۵/۸، تاریخ بررسی اولیه: ۹۹/۵/۱۶، تاریخ پذیرش: ۹۹/۸/۲، تاریخ انتشار:

۱۴۰۰/۶/۱۳

واکاوای تطبیقی معیارهای اقتصادی - اجتماعی در محله خواجه ربیع و نه دره کلانشهر مشهد

حجت حاتمی نژاد*

ثریا فیروزی جهان تیغ

استادیار مدعو گروه معماری و شهرسازی دانشگاه خيام، مشهد، ایران.

دانشجوی دکتری شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی تهران غرب، تهران، ایران.

چکیده: رشد سریع شهر و شهرنشینی و افزایش جمعیت شهری در کشور از مشکلات کلان شهرها می باشد. یکی از معضلاتی که این نوع توسعه در پی داشته، پیدایش و توسعه سکونتگاه های غیر رسمی و حاشیه ای بوده و به دنبال آن فقری است که در وجوه مختلف این سکونتگاه ها معنی پیدا می کند. محله های غیرمجاز شهری باعث مشکلات بحرانی چند وجهی می شوند. هم چنین در دهه های اخیر، رشد و گسترش سکونتگاه های غیر رسمی در اطراف شهرهای بزرگ به ویژه در کشورهای در حال توسعه با ماهیتی خودرو و خودجوش، مشکلات اقتصادی، اجتماعی عدیده ای را به همراه داشته که در نهایت باعث بروز ناپایداری الگوی توسعه شهری در کشورهای مذکور شده است. روش تحقیق در این مقاله توصیفی - تحلیلی و از نوع کاربردی می باشد و هدف آن، بررسی و ارزیابی تطبیقی شاخص های اقتصادی، اجتماعی در محله های خواجه ربیع و نه دره (به عنوان سکونتگاه های غیررسمی شهر مشهد) با کمک روش آماری تحلیل واریانس می باشد. هم چنین جهت تکمیل پرسشنامه با توجه به حجم جامعه آماری ۲۹۹۲۰ نفر و استفاده از جدول تعیین حجم نمونه مورگان تعداد ۳۷۵ پرسشنامه مورد پرسشگری قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می دهد که محله نه دره از لحاظ شاخص های اقتصادی، اجتماعی در سطح بالاتری نسبت به محله خواجه ربیع قرار دارد. همچنین نتیجه بررسی تحولات اقتصادی با استفاده از آزمون *Chi-squared* نشان می دهد که سکونتگاه های مذکور در حال گذار از فرهنگ سنتی خود می باشند. واژگان کلیدی: الگوی توسعه شهری، سکونتگاه غیررسمی، شاخص های اقتصادی - اجتماعی، محله خواجه ربیع و نه دره.

hojathatami@ut.ac.ir*

۱- مقدمه

۱۹۹۶ حدود ۲۵ درصد جمعیت جهان فاقد خانه ای در شان زندگی انسانی بوده اند (Mohammadi, et al; 2009). از آنجا که شهر به عنوان یک پدیده تلقی شده و مورد بررسی قرار می گیرد (Shemrani and Javid, ۲۰۱۹)، در چنین روندی شهرها، به ویژه شهرهای میلیونی کشورهای در حال توسعه به شکل غم انگیزی مکان تمرکز فقر شده است

امروزه صدها میلیون نفر از مردم جهان، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، در سکونتگاه های غیرمجاز و آشفته، در شرایط بد اقتصادی - اجتماعی و زیست محیطی زندگی می کنند. انگلس یکصد سال پیش در انگلستان به محله های زاغه نشینی اشاره می کند و وجود آنها را ناشی از انقلاب صنعتی می داند. در سال

سکونتگاه‌های خواجه ربیع و نه دره می باشد و در راستای این تحقیق به دنبال پاسخگویی به پرسش‌های زیر می باشد.

۱- سکونتگاه‌های خواجه ربیع و نه دره دارای چه ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی هستند؟

۲- آیا قرارگیری این سکونتگاه‌ها در مکان حاضر با گذشت زمان به بروز افتراق اقتصادی میان سکنه آنها انجامیده است؟

۲- پیشینه تحقیق

در زمینه اسکان غیررسمی و برطرف کردن معضلات آن نظریه‌ها و پژوهش‌های مختلفی انجام شده است که در جدول زیر به بررسی برخی تحقیقات و نتایج مربوط به آن می پردازیم.

جدول ۱: شاخص‌های اجتماعی مورد بررسی در

محدوده‌های مورد مطالعه

محقق و سال	عنوان تحقیق	منطقه	نتایج
عبدالله شریعتی، ۱۳۸۱	ساماندهی و توانمندسازی سکونت‌گاه غیررسمی در محلات شهری با بررسی نگرش ساکنین محلی	محلّه توحید، شهر بندرعباس	محلّه از لحاظ کالبدی و تاسیسات دارای مشکل است و عوامل فرهنگی مانند فقر و فساد در سطح محلی دیده می شود و در نهایت راهکارها و راهبردهایی مطرح می کنند.

(HALL&Ulrich,2000). پیامد چنین روندی شکل گیری اسکان غیررسمی و شرایط بد مسکنی است (UN-Habitant2005). اسکان غیررسمی، محصول رشد شتابان شهرنشینی و مشکلات اقتصادی کشورها و خصوصاً کشورهای در حال توسعه می باشد. srinivas (۱۹۹۱) معتقد است یک سکونتگاه غیررسمی می تواند به عنوان یک ناحیه مسکونی تعریف شود که بدون اخذ مجوزهای رسمی و قانونی از مسئولان مربوطه، ساخته می شود. در نتیجه وضعیت غیرقانونی و یا نیمه قانونی، زیرساخت‌ها و خدمات معمولاً ناکافی هستند^۱. شیوه‌های برخورد با بافت‌های نامتعارف شهری تاکنون بسیار متفاوت بوده اند و طیف نسبتاً گسترده‌ای را، از جا به جا کردن ساکنان (تیرداد، ۱۳۸۵) گرفته تا اجرای راهکارهایی در جهت ساماندهی و توانمندسازی اجرای طرح CWS^۲ و اجرای مجموعه‌ای از طرح‌های بهبود شهری به منظور اصلاح و ارتقای زیرساخت‌ها و خدمات را (ADB^۳، ۲۰۰۴، ۲۶ و HARSH، ۶۳)، در بر می گیرد. مطالعات دهه ۵۰ نشان می دهد، حاشیه نشینان شهری در شمار محروم ترین اقشار جامعه شهری بوده و کاملاً از خدمات و تسهیلات زیربنایی و اجتماعی بی بهره اند (Shariatzadeh; 2003). این سکونتگاه‌ها در ابتدا با هدف دسترسی به فرصت‌های اشتغال، درآمد، و دلایل دیگر بوجود آمده اند، در مراحل بعدی رشد و گسترش، نه تنها در رسیدن به اهداف اولیه خود باز مانده اند، از لحاظ شاخص‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، در سطوح پایین تری نسبت به شهر اصلی قرار داده شدند. از جمله این سکونتگاه‌ها محلّه خواجه ربیع و محلّه نه دره مشهد هستند که دارای مسائل و مشکلات عدیده‌ای در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی می باشند. هدف مقاله حاضر ارزیابی تطبیقی شاخص‌های فوق الذکر در

^۳-asian development bank

^۱-Enblement

^۲-cities without slum

<p>تاریخ: ۱۳۸۱</p>	<p>سکونتگاه های غیررسمی</p>	<p>امریکا</p>	<p>به دلیل ساختارهای نامتناسب سیاسی و اقتصادی، عدم همکاری مسئولان شهری در بهبود وضعیت اقتصادی و کالبدی، این سکونتگاه ها به طور خودیار در ساخت مسکن و ایجاد مشاغل ناپایه مشارکت کرده و آسیب های اجتماعی را فراهم می کنند.</p>
<p>تاریخ: ۱۳۸۱</p>	<p>ارتقا سکونتگاه های غیررسمی جهت تلفیق آنها با شهررسمی</p>		<p>ناهماهنگی فرهنگی، تفاوت در شیوه زندگی حاشیه نشینان شهرنشین و افزایش ناهمگنی های اجتماعی، این وضعیت آنها را از تبدیل به نقطه شهری و هویت یابی زندگی شهری بازداشته است.</p>
<p>حسین حاتمی نژاد ۱۳۸۱</p>	<p>تحلیلی جغرافیایی پیرامون اثرگذاری کالبد شهر بر ایجاد جرم</p>	<p>شهر مشهد</p>	<p>با در نظر گرفتن ویژگیهای اسکان غیررسمی به سه دسته کالبدی، جمعیتی و اجتماعی درباره انحرافات اجتماعی و رابطه مجرم و مکان، می توان علل بالا بودن میزان جرم در این بافت ها را عوامل کالبدی، جمعیتی و اجتماعی خاص این پهنه های فضایی دانست.</p>
<p>ژیاری - توری ۱۳۸۱</p>	<p>ساماندهی و توانمندسازی اسکان غیر رسمی</p>	<p>کوی منبع اب شهر اهواز</p>	<p>ضمن بررسی مشخصات این سکونتگاه راهبردهای مناسب را ارائه نموده اند</p>
<p>ربابی خوراسگانی و دیگران ۱۳۸۱</p>	<p>بررسی عوامل موثر بر شکل گیری مساله حاشیه نشینی و پیامدهای اجتماعی آن</p>	<p>شهر اهواز</p>	<p>مهاجرت از محیط های کوچک روستایی و شهری اطراف به شهر اهواز، مهمترین عامل ایجاد و گسترش مناطق حاشیه نشین است که خود تحت تاثیر دافعه های اقتصادی و اجتماعی _ فرهنگی محل سکونت قبلی و جاذبه های اقتصادی و اجتماعی _ فرهنگی شهر است.</p>

پیشنهاد تکنیک هایی در ساختمان سازی که با شرایط فقیران شهرنشین و محیط آن ها، سازگار باشد که شامل روشهایی در خصوص توانمندسازی فقیران شهرنشین در زمینه روند بهبود شرایط و ارتقای کیفیت زندگی آنها است.	آفریق ای جنوبی	ارتقای کیفیت زندگی سکونتگاه غیررسمی	Wekesa (۲۰۱۱)
---	----------------	-------------------------------------	---------------

ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

۳- مبانی نظری

۳-۱- حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی:

در زمینه، یافتن نام مناسب برای این گونه سکونتگاه های مورد نظرنیز توافق همگانی وجود ندارد و از تعابیر (اسکان نابسامان و غیررسمی)، (اسکان خودانگیخته)، (اسکان غیرمتعارف)، (اسکان نابهنجار)، (حاشیه نشین و آلونک نشین) و غیره یاد می شود. (اسکان غیررسمی) به مثابه یکی از چهره های بارز فقر شهری تعریف شده است که درون یا مجاور شهرها به شکلی خودرو، فاقد مجوزساختمان و برنامه رسمی شهرسازی با تجمعی از اقشار کم درآمد و سطح نازلی از کمیت و کیفیت زندگی شکل می گیرد و همان پدیده ای است که با عناوینی هم چون حاشیه نشینی، اسکان غیررسمی، سکونتگاه های خودرو و نابسامان و اجتماعات آلونکی خوانده می شود (Sarafi ; 2002).

۳-۲- سکونتگاه غیررسمی:

اسکان غیررسمی در ایران با نام های مختلفی به کار برده شده، بویژه: حاشیه نشینی، زاغه نشینی، مسکن نابهنجار، اسکان خود انگیخته، اسکان

به کنترل گسترش شهرک های غیررسمی در مناطق حومه شهری و تاثیرات زیست محیطی پرداخته و نتیجه روش های بکاررفته همچون حفاظت از سرزمین ۲ توسط دولت محلی نتواسته مانع گسترش سکونتگاه های غیررسمی می شود.	شهرم کزیکو	تجزیه تحلیل اثر استفاده از سیاست زمین	اگیلار او سانتوس
در اثر رشد شتابنده شهرسازی بدون امکانات برنامه ریزی شده از روند استاندارد های متعارف زندگی شهرنشینی می کاهد.		گروه های حاشیه ای در شهرهای در حال توسعه	ماتوئل کاستل ۱۹۹۸
محلات را به دو دسته برنامه ریزی نشده و محلات ناامن طبقه بندی کرد. با تدوین استراتژی مناسب این رویکرد زمینه بهبود شرایط را فراهم می کند.	مصر	تعریف مجدد از حاشیه نشینی	Khalifa (۲۰۱۱)
طبق نتایج وی باید فرصتهایی برای یافتن جایگزینهای مناسب نظیر ارتقا یا تامین سطح توسعه این فضاها وجود آورد.	شنزن چین	توسعه شهرها	Hao (۲۰۱۱)

تصرف ادراکی در اسکان های غیررسمی در مقایسه با اسکان های نیمه رسمی و رسمی و کمتر می باشد و دلیل این کاهش را در عامل سند مالکیت عنوان کردند (Reerink et alm, 2010).

(Van Geder, 2010)

۳-۴- فقر شهری

پدیده ای چند بعدی است برای بخش قابل توجهی از جمعیت جهان که با چالش های زیر مواجه اند:

دسترسی محدود به فرصت های شغلی و درآمدی، مسکن نامناسب و کیفیت پایین خدمات و زیربنایها و روناهای پایه و محدودیت دسترسی به خدمات متعارف شهری، قرار داشتن در معرض آسیب های زیست محیطی، عدم دسترسی و یا دسترسی محدود به خدمات درمانی و بهداشتی و فرصت های آموزشی.

که به طور خلاصه به ناتوانی و ناامنی افراد عمدتاً کم درآمد شهری منتهی می شود.

گسترش دسترسی به فرصت های امرار معاش می تواند نقش بسیار اساسی در کاهش فقر در میان خانواده های فقیر شهری داشته باشد. معیشت مناسب و امن در کشورهای در حال توسعه از عوامل اصلی رسیدن به رفاه در بین خانواده های فقیر شهری است در این حال دسترسی به کارآفرینی راه شایع فرار از فقر شهری است (Tshikotshi Victo, 2014).

شکل ۱: چالش های فقر شهری. ماخذ:

نگارندگان، ۱۳۹۹

خودجوش (Hatami Nejad, et al; 2007). سکونتگاه غیررسمی محصول توزیع ناعادلانه قدرت، ثروت و خدمات در سطوح ملی و منطقه ای است. این امر در کشورهای جهان سوم وضعیت حادثتری نسبت به کشورهای پیشرفته به وجود آورده و در نتیجه این سکونتگاه ها در ایجاد مسکن، اشتغال، آموزش و بهداشت وضعیت ناگواری را بر شهر اصلی تحمیل نموده اند (Gilbert, A, 1994). مطابق یافته های جدید، امنیت تصرف در سکونتگاه ها دارای ابعاد سه گانه قانونی، عرفی و ادراکی می باشد و بدون در نظر گرفتن این ابعاد قابل تعریف نمی باشد (Van Geder, 2009). اسکان غیررسمی در واقع بازتاب اصلی توزیع غیرعادلانه منابع قدرت، ثروت و درآمد است (UNDP, 1997).

۳-۳- تعریف محله های فقیرنشین یا فرودست شهری slums:

تعاریف مختلفی در مورد اسکان غیررسمی ارائه شده است که در «اغلب موارد منظور استعمال کلمه slum بوده است. Slum به مفهوم محله یا کوچه های کثیف یک شهر یا مسکن انحطاط یافته و غیر منطقی در نظر گرفته می شود.» (Hoseinzadehdalir; 1982) و نخستین بار در سال ۱۸۲۰ مورد استفاده قرار گرفت. این اصطلاح معمولاً برای معرفی نازل ترین کیفیت مسکن، شرایط بسیار غیر بهداشتی محلات مسکونی و ناشی از کمبود شدید خدمات شهری استفاده شده است. ولی امروزه این اصطلاح معنایی متفاوت و سیال به خود گرفته است. به طور کل، مفهوم زاغه برای توصیف انواع گسترده ای از «شهرک های کم درآمد» و با شرایط بد زندگی انسان، که قابل رویت ترین آن فقر و آسیب پذیری ساکنین است (AlhasanZiblim, 2014). محققان نشان دادند که میزان امنیت

پس از استاکس چند چهره ی عموماً دارای دیدگاه های لیبرال انگاره های رایج را به چالش کشیده و نوید نگرشی نو را در این زمینه دادند (Piran; 1995).

ترنر: معروفترین چهره دیدگاه لیبرال است او از زمانی که مقاله مشهور خود را با عنوان سکونتگاه های شهری (۱۹۶۷) منتشر ساخت بی وقفه به مطالعه آلونک نشینی در جهان سوم به ویژه آمریکای لاتین و جنوب شرقی آسیا پرداخته است (Piran; 2003).

آرتور لوئیس: دیگر نظریه پرداز لیبرالیستی است که معتقد است نباید از ساکنان این سکونتگاه حمایت کرد، چرا که این امر باعث تشویق مهاجرت به این مکان ها می شود و فرهنگ فقر در آن شکل می گیرد. این وضع چرخه فقری را پدید می آورد که شامل انتقال فقر و محرومیت از نسلی به نسل دیگر از طریق ترکیب موقعیت خانوادگی و شرایط محلی و محله ای است و بی خانمانی یکی از نتایج آن است (Knox and arston, 1998).

• دیدگاه وابستگی (غیر لیبرال):

از دهه ۱۹۶۰ میلادی گروه دیگری از متفکرین مانند سانتوس و فرانک به طور کلی عقب ماندگی کشورهای وابسته (جهان سوم) را معلول تسلط اقتصادی کشورهای توسعه یافته می دانند. آنها الگوی توسعه وابسته و برون زا و جریان صنعتی شدن وابسته را عامل شهرنشینی شتابان و ناهمگونی شهرها می داند به طور کلی این مکتب به علل و ریشه های پیدایش سکونتگاه های غیررسمی می پردازد و توسعه نیافتگی را معلول ویژگیهای درونی ساختار اقتصادی - اجتماعی و سیاسی جهان سومی ها می داند بلکه نتیجه روابط اقتصادی و سیاسی کشورهای مرکز و پیرامون می داند (Haj Yousefi; 2003).

اصطلاح حاشیه نشینی یا سکونتگاه های حاشیه ای (marginal settlement) بر فرایندهای تاریخی دلالت دارد که شکل هایی از تامین مسکن و اسکان گروه های کم درآمد را از قبیل زاغه یا آلونک نشینی به شکل های پراکنده یا متمرکز، تصرف عدوانی و سازمان یافته اراضی در قالب جنبش های اجتماعی خود پویا جنبه سوداگرانه یافتن این روند به شکل خانه سازی و تفکیک غیر رسمی زمین بویژه در نقاط روستایی را در بر می گیرد (Klien, 2001).

۳-۵- انواع نظریه های مورد بحث

باید اذعان کرد دیدگاه های نظری در مورد سکونتگاه های غیر رسمی با توجه به وجود نگرش های حاکم بر جهان به ۴ گروه کلی تقسیم می شود:

• دیدگاه لیبرال (سرمایه داری غربی)

در این دیدگاه نگاه خرد و عوامل درونی بر مساله اسکان غیر رسمی دلالت دارد و به عنوان عوامل بیرونی و نقش روابط بین المللی اقتصادی و علل پیدایش این سکونتگاه ها توجهی ندارد و آن را نتیجه واقعیت موجود از طبقات نظام جهانی موجود که در مجموع مورد قبول است به حساب می آورد (Piran; 2003).

استاکس: برای نخستین بار در دهه ۱۹۶۰ دو اصطلاح «آلونک امید» و «آلونک ناامیدی» را مطرح می کند تا ترسیم مرز مشخصی بین جوامع فقیرموفق (رو به ترقی) و ناموفق (رو به زوال) باشد. آلونک های امید روند رو به بهبود و آینده ای روشن را دنبال می کند در حالی که آلونک های یاس در زوال به سر می برند. این نظریه استاکس در حالی بود که پیش از آن نگرش بد بینانه ای به محلات فقیرنشین شهری و به موجب آن موجی از تخریب و پاکسازی این محلات به وجود آمد.

شهرسازی بلدوزری	
مکتب اکولوژیک	رکود بافت قدیمی شهر، در اثر گروه های اجتماعی و اقتصادی و جدایی گزینی ناشی از بی عدالتی اجتماعی
سازمندگرایی	در نظر گرفتن یک کلیت منسجم در امر بهسازی و نوسازی شهری؛ توجه به هماهنگی و انسجام در این فرایند
کارکردگرایی	بهسازی و نوسازی باید در راستای توسعه اقتصادی و کارکردی شهر
ساختارگرایان	نگرش مجموعه وار و سیستمی به شهر؛ بهسازی و نوسازی ساختارهای کالبدی-فضایی در مجموعه و نه تک بناها
زیبایی شناسی	توجه به بعد بصری و تاکید بر زیباسازی به عنوان تنها رویکرد مناسب بهسازی و نوسازی شهری
مدرنیسم	تمایل افراطی برای حراست از آثار باستانی که حتی نوسازی و بهسازی ابنیه مرده و غیرتاریخی را خواستار می شد
پست مدرنیسم	بیشتر به روابط اجتماعی در شهری اندیشد، براگیختن حس مکان، احیای آنچه دارای ارزش محلی و ویژه است
انسان گرایی	توجه به مردم و مشارکت آنها در بهسازی و نوسازی فضای شهری، مداخله مردم گرایانه
نئوکلاسیکها (خردگرایی)	توجه احیای تاریخ و فرهنگ، البته نه با تقلید از گذشته، بلکه از طریق به روزرآمدن در ساختمان های آن

ماخذ: شمعی و پورا احمد، ۱۳۸۴

۳-۶- سابقه اسکان غیررسمی در جهان:

• دیدگاه اقتصادی سیاسی فضا:

این دیدگاه به علل پیدایش سکونتگاه های غیر رسمی می پردازد و می کوشد با ریشه مساله درگیر شود. در این دیدگاه پدیده نخست شهری و ناهمگونی به عوامل بیرونی (امپریالیسم) نسبت داده می شود و حل مساله در تغییر ساختار حاکم و تولید، توزیع و مصرف است، لذا دستوری برای برخورد مقطعی در پدیده اسکان غیر رسمی ندارد و نسخه های مورد و مقطعی را به عنوان مسکن درد میپندارد (Piran; 1995).

(* دیدگاه جامعه گرایان:

در این دیدگاه ایجاد اسکان غیر رسمی ناشی از عملکرد روند طبیعی تضاد میان کار و سرمایه در نظر گرفته می شود و عملکرد قوانین حاکم بر نظام اقتصاد سرمایه داری را تمرکز و انباشت سرمایه و در نتیجه رشد ناموزون اقتصاد و بروز تضادهای اجتماعی است. لذا در جریان این تحولات ناهماهنگ جامعه سرمایه داری بروز این تضادها امری اجتناب ناپذیر است (Haj Yousefi; 2003).

مانوئل کاستل مانند اکثر اندیشمندان آمریکای لاتین حاشیه نشینی شهری را مولود نابرابری های اقتصادی-اجتماعی و شهرنشینی ناهمگون و انتقال فقر به روستا می داند. وی معتقد است که میزان جمعیت های حاشیه نشین و فقیر شهری حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد جمعیت شهرهای بزرگ آمریکای لاتین را تشکیل می دهد.

جدول ۲: انواع مکاتب بهسازی و نوسازی شهری

فرهنگ گرایی	ارجعیت نیازهای معنوی بر نیازهای مادی، بهسازی و نوسازی از طریق زنده کردن ارزشهای فرهنگی گذشته
ترقی گرایی	هنگام نوسازی و بازسازی شهرهای قدیمی، هیچ چیز را جز راهها حفظ نمیکنند؛ رواج

سکونتگاه های غیررسمی در نواحی مختلف دنیا

در صد	در صد	جمعیت (هزارن فر) سال ۲۰۰۵	در صد	جمعیت (هزار نفر) سال ۲۰۰۱	در صد	جمعیت (هزار نفر) سال ۱۹۹۰	ناحیه
۲،۲	۳۱،	۹۹۷۷	۳۱،	۹۱۲۹	۳۱،	۷۱۴۹	جهان
۲	۲	۶۲	۲	۱۸	۳	۲۷	
۰،۷	۶	۴۶۵۱	۶	۴۵۱۹	۶	۴۱۷۵	نواحی توسعه یافته
۲		۱		۱		۰	
-	۱۰،	۱۸۶۳	۱۰،	۱۸۷۱	۱۰،	۱۸۹۲	اوراسیا (کشوره ای) CIS
۰،۱	۳	۷	۳	۴	۳	۹	
۰،۳							کشورهای اروپایی عضو CIS
۳	۶	۸۷۶۱	۶	۸۸۷۸	۶	۹۲۰۸	
							کشورهای آسیایی عضو CIS
۰،۱	۲۹	۹۸۷۹	۲۹،	۹۸۳۶	۳۰،	۹۷۲۱	
۱			۴		۳		
۲،۳	۴۱،	۹۳۳۳	۴۲،	۸۴۹۰	۴۶،	۶۵۴۲	نواحی در حال توسعه
۷	۴	۷۶	۷	۱۳	۵	۹۴	
-	۲۵،	۲۱۲۲	۲۸،	۲۱۳۵	۳۷،	۲۱۷۱	شمال آفریقا
۰،۱	۴	۴	۲	۵	۷	۹	
۵							حاشیه صحرای آفریقا
۴،۵	۷۱،	۱۹۹۹	۷۱،	۱۶۶۲	۷۲،	۱۰۰۹	
۳	۸	۲۳۱	۹	۰۸	۳	۷۳	
۱،۲	۳۰،	۱۳۴۲	۳۱،	۱۲۷۵	۳۵،	۱۱۰۸	امریکای لاتین و کارائیب
۸	۸	۵۷	۹	۶۶	۴	۳۷	
۲،۲	۳۴،	۲۱۲۳	۳۶،	۱۹۳۸	۴۱،	۱۵۰۷	آسیای شرقی
۸	۸	۶۸	۴	۲۴	۱	۶۱	
۱،۳	۲۵،	۵۹۹۱	۲۸	۵۶۷۸	۳۶،	۴۸۹۸	آسیای جنوب شرقی
۴	۳	۳		۱	۸	۶	
۲،۲	۲۵،	۱۶۷۰	۲۵،	۱۵۵۶	۲۵،	۱۲۸۳	آسیای جنوبی
	۴	۲	۴	۸	۳	۱	
۲،۷	۲۵،	۳۳،۵۷	۲۵،	۲۹۶۵	۲۶،	۲۲۰۰	آسیای غربی
۱	۵		۷	۸	۴	۶	
۳،۲	۲۴	۵۶۸	۲۴،	۴۹۹	۲۴،	۳۵۰	اقیانوس په
۴			۱		۵		

(ماخذ: UN-HABITAT, 2006)

قدمت حاشیه نشینی به شهرهای باستانی می رسد، چنانکه در شهر موهنجودارو وجود زاغه نشینی به اثبات رسیده است. در دوره های روم باستان و دوره ساسانیان، گتوهای مذهبی در محلات ویژه ای در شهرها جای می گرفتند و از مناطق عمده زاغه نشین به شمار می آمدند. از حدود سال های ۱۲۸۰ میلادی در کشورهای اسلامی نیزگتو مذهبی وجود داشته است (Shakoei ; 2000). براساس مصوبات برنامه توسعه هزاره سازمان ملل بایستی تا سال ۲۰۱۵ دست کم ۱۰۰ میلیون زاغه نشین از امکانات بهداشت، مسکن و فرصتهای آموزش برخوردار شوند (Naghdi Sadeghi ; 2006)، و بنابر تحقیقات به عمل آمده از سوی کارشناسان از نیمه دوم ۱۹۷۰ فقرای شهری در کشورهای فقیر ۴۰ درصد افزایش یافته اند. این رقم معادل ۳۲ درصد کل جمعیت شهری دنیا بوده است (UN-HABITAT, 2003). همچنین ۳۰ درصد از جمعیت شهری در کشورهای درحال توسعه در زاغه ها زندگی می کنند. در شماری از موارد نظیر خاورمیانه و آفریقا جمعیت این سکونتگاه ها به ۶۰ درصد می رسد. در آمریکای لاتین ۶۰ درصد شهر یوگوتای کلمبیا، ۴۶ درصد مکزیکوسیتی، ۵۴ درصد کاراکاس و ۲۰ درصد ریو دوژانیرو حاشیه نشین هستند. در خاورمیانه و آفریقا ۷۹ درصد جمعیت شهر ادیس بابا (اتیوپی)، ۷۰ درصد کازابلانکا، ۶۰ درصد آنکارا و قاهره حاشیه نشین می باشند. همچنین در آسیا ۶۷ درصد جمعیت کلکته، ۴۴ درصد کراچی، ۳۵ درصد مانیل و ۲۶ درصد جاکارتا زاغه نشین هستند (Word population growth and global security, 1983). در ثروتمندترین کشور جهان یعنی ایالات متحده، طبق آمار رسمی دولتی بیش از ۳۵ میلیون فقیر داریم که ۲۷ میلیون آن آلونک نشین شهری هستند. براساس مطالعات سازمان ملل (حاشیه نشینی و آلونک نشینی چالش اصلی هزاره سوم خواهد بود (UN-HABITAT, 2010)).

جدول ۳: درصد و تعداد جمعیت ساکن در

در ایران

نتیجه	دوره اصلی رواج	مصادق	سیاست/رویکرد
رشد سکونتگاه های غیررسمی	قبل و بعد انقلاب	جنوب تهران	نادیده گرفتن
جابجایی خانوارها-تشکیل محله های جدید	دوره انقلاب- دهه ۷۰	جنوب تهران- خاک سفید	پاکسازی
فروش و واگذاری مسکن از سوی کم درآمدها	در دوران مختلف به ویژه پس از انقلاب	کوی نهم آبان	مسکن عمومی
عدم پوشش مناسب ارزیابی مشخص	پس از انقلاب	قانون تامین مسکن کم درآمدها (۱۳۷۲)	سیاست های بخشی مختلف مسکن
عدم پوشش کم درآمدها	دهه ۶۰	تمام شهرهای ایران	مکان-خدمات و آماده سازی
عدم جذب و شمول فقرا	دهه ۶۰ و اوایل هفتاد	کلانشهرها	شهرهای جدید
-	دهه ۱۳۸۰	بندرعباس- کرمانشاه و زاهدان	بهسازی و توانمندسازی

ماخذ: ایراندوست، ۱۳۸۸: ۱۷۴

۳-۷- اسکان غیررسمی و مفهوم آن در

ایران:

حاشیه نشینی یک پدیده اجتماعی است و این پدیده اختصاص به عصر فعلی نداشته و ریشه در ادوار گذشته دارد و تفاوت آن در کشورهای توسعه یافته با کشورهای در حال توسعه، از حیث ریشه های تاریخی به وجود آورنده آن و رفتار کالبدی و اجتماعی آن می باشد. کشور ایران نیز از این پدیده مصون نمانده است. ساخت کالبدی سکونت گاه های حاشیه ای در ایران، به مراتب قابل قبول تر از سایر کشورهاست. مورد حلبی آباد یا حلب شهرها که در سایر جوامع اکثریت دارد. در ایران نمونه ای استثنایی است (DADASH POOR, et al; 2009).

جدول ۴: ابعاد اسکان غیررسمی در شهرهای

مختلف ایران در سال ۱۳۸۰

شهر	جمعیت ساکن در اسکان غیررسمی	برآورد جمعیت ۱۳۸۰	نسبت اسکان غیررسمی
ارومیه	۱۰۵۱۶۵	۵۲۹۴۸۷	۱۹,۹
بوکان	۴۵۰۰۰	۱۷۲۷۰۵	۲۶
مهاباد	۳۴۶۰۵	۱۴۱۵۵۸	۲۴,۴
نجف آباد	۵۴۸۷۰	۱۹۹۱۱۳	۲۷,۵
نطنز	۲۰۰۰	۱۴۲۹۳	۲۱
زاهدان	۱۷۰۰۰	۴۸۶۳۳۶	۳۴,۹
قم	۸۵۰۰۰	۸۸۷۶۲۳	۹,۵
همدان	۱۵۸۰۰۰	۴۶۰۴۷۲	۳۴,۳
خلخال	۳۷۲۵	۴۲۷۰۶	۸,۷
دزفول	۳۵۰۰۰	۲۲۹۴۶۷	۱۵,۲

ماخذ: برگرفته از وزارت کشور، دفتر امور اجتماعی، مناطق حاشیه نشین استان های سراسر کشور ۱۳۸۰

جدول ۵: رویکرد حل مساله اسکان غیررسمی

آوری اطلاعات و داده های مورد نیاز، از بررسی اسنادی و همچنین مطالعات میدانی، کتابخانه ای استفاده شده است. ابتدا برای ایجاد بینش نظری تحقیق، با استفاده از روش کتابخانه ای منابع لازم مورد بررسی قرار گرفته و مبانی نظری تحقیق تدوین گردیده است و شاخص های مورد نیاز برای انجام تحقیق با استفاده از منابع مختلف استخراج گردیده است. سپس با استفاده از پیمایش میدانی و به کارگیری شاخص ها در قالب پرسشنامه طراحی شده برای بررسی تطبیقی شاخص های اقتصادی، اجتماعی سکونتگاه های خواجه ربیع و نه دره اقدام شد. برای تعیین حجم نمونه بر اساس حجم کل جامعه ۲۹۹۲۰ از جدول مورگان استفاده شده که بر اساس آن حجم نمونه به ترتیب ۱۷۸ و ۱۹۷ برای محله های مورد نظر در شهر مشهد تعیین و بر این اساس پرسشگری شده است و در نهایت بر اساس اطلاعات پرسشنامه ای تحلیل های آماری SPSS در خصوص یافته های تحقیق صورت پذیرفته است.

۵- یافته های پژوهش

در این تحقیق شاخص های اقتصادی و اجتماعی در هر دو پهنه سکونت گاه غیررسمی (خواجه ربیع و نه دره) مورد سنجش و بررسی (مقایسه تطبیقی) قرار گرفته است و جهت سنجش نتایج هر جامعه به سه طبقه مجزا تفکیک شده است.

- ❖ طبقه یک: اولین گروه مهاجرین وارد شده به منطقه
- ❖ طبقه دوم: فرزندان گروه اول که در منطقه مبدأ مهاجرت متولد و در مقصد مهاجرت ریشه یافته اند.
- ❖ طبقه سوم: متولدین و رشد یافته های درون منطقه مهاجرت.

یافته های تحقیق در زمینه بررسی شاخص های اقتصادی و اجتماعی در میان دو جامعه آماری تحقیق نشان می دهد که دو سکونتگاه خواجه ربیع و نه دره اختلاف معنی داری با یکدیگر دارند. بررسی تطبیقی

جدول ۵: رویکرد حل مساله اسکان غیررسمی

در ایران

*تخریب و احداث واحدهای مسکونی جدید توسط بخش دولتی یا عمومی *فراخوان (برای بازگشت به روستا) *توسعه شهرهای کوچک	دهه ۱۹۶۰
*توجه به پارادایم خانه سازی خودیار *تامین زمین و خدمات (site & services) *بهسازی درون محلات فرودست شهری یا فقیرنشین	دهه ۸۰-۱۹۷۰
*شروع نقدو بررسی بهسازی و معرفی رویکرد توانمندسازی	اواخر دهه ۱۹۸۰
*ضرورت مشارکت اجتماعی، نهادسازی و ظرفیت سازی	بعد از نشست استانبول
* شهرهای فاقد محله های فقیرنشین، و معرفی اسناد راهبردهای کاهش فقر و رویکرد راهبردهای توسعه شهری CDS	اهداف توسعه هزاره جدید

ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

جدول ۶: پیشینه واکنش به گسترش آلونک

نشینی با محلات فرودست شهری و سکونتگاه های

نابسامان غیررسمی

شاخص اجتماعی	نگرش به مسایل قومی-عضویت در هیات های مذهبی- به روز بودن
شاخص اقتصادی	میزان درآمد-قیمت ملک-اشتغال-میزان پس انداز-محل اشتغال-آینده شغلی

۴- روش تحقیق

این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش انجام آن توصیفی - تحلیلی است. برای جمع

۰,۰۰۱	۹/۴- (*)	خواجه ربیع
-------	----------	---------------

*درجه معنی داری

نتایج فوق نشان می دهد که در رابطه با شاخص های مورد مطالعه میان دو سکونتگاه خواجه ربیع و نه دره اختلاف معنی داری وجود دارد. معنی داری تفاوت در ارتباط با شاخص های میزان درآمد ماهیانه، میزان پس انداز، و قیمت ملک منفی است. این بدان معنی است که میزان درآمد ماهیانه، پس انداز و قیمت ملک در سکونتگاه خواجه ربیع کمتر از سکونتگاه نه دره است. در رابطه با وضعیت تحولات اقتصادی و اجتماعی دو سکونتگاه خواجه ربیع و نه دره و نتایج حاصل از پرسشنامه ها در ارتباط با شاخص های تحولات اقتصادی و اجتماعی نتایج زیر حاصل شد:

جدول ۱۰: بررسی معناداری و درجه تمایز

شاخص اجتماعی

بررسی معناداری و درجه تمایز شاخص عضویت در هیات های مذهبی									
طبقه اول-دوم			طبقه اول-سوم			طبقه دوم-سوم			
معیاری	معیاری	معیاری	معیاری	معیاری	معیاری	معیاری	معیاری	معیاری	
۰,۰۱۲	+۱۸/۵(*)	۰,۰۲۹	+۳/۶(*)	۰,۰۲۱	+۱۷/۶(*)	۰,۰۴۰	+۲/۷(*)	۰,۱۴۶	+۲/۳
بررسی معناداری و درجه تمایز شاخص نگرش به مسایل قومی									
طبقه اول-دوم			طبقه اول-سوم			طبقه دوم-سوم			
۰,۰۲۳	-۱۷/۴(*)	۰,۰۴۳	-۲/۴(*)	۰,۰۲۳	-۱۷/۴(*)	۰,۰۴۳	-۲/۴(*)	۰,۰۲۳	-۱۷/۴(*)
بررسی معناداری و درجه تمایز شاخص آینده شغلی									
طبقه اول-دوم			طبقه اول-سوم			طبقه دوم-سوم			
۰,۰۰۱	+۹/۴(*)	۰,۰۰۱	+۹/۴(*)	۰,۰۰۱	+۹/۴(*)	۰,۰۰۱	+۹/۴(*)	۰,۰۰۱	+۹/۴(*)

میان سکونتگاه های مذکور با استفاده از آزمون واریانس و بصورت مقایسات زوجی انجام شده در جدول F خلاصه شده اند.

جدول ۷: آنالیز واریانس شاخص های اجتماعی

- اقتصادی سکونتگاه های مورد مطالعه

شاخص آزمون	درجه آزادی	F آماره آزمون	درجه معناداری
میزان درآمد	۲	۴,۲۲	۰,۰۳۴
میزان پس انداز	۲	۳,۷۵	۰,۰۴۲
قیمت ملک	۲	۰,۰۴۳	۰,۰۲۸

ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

جدول ۸: مقایسه زوجی مناطق دو گانه (شاخص

پس انداز، ارزش ملک)

شهر	محله	پس انداز		ارزش ملک	
		تفاوت میانگین (ده هزار تومان)	DF	تفاوت میانگین (میلیون تومان)	DF
مشهد	نه دره	+۳/۶(*)	۰,۰۲۹	+۱۸/۵(*)	۰,۰۱۲
	خواجه ربیع	+۲/۷(*)	۰,۰۴۰	+۱۷/۶(*)	۰,۰۲۱
	نه دره	+۰/۱	۰,۳۲۶	+۲/۳	۰,۱۴۶
	خواجه ربیع	-۲/۴(*)	۰,۰۴۳	-۱۷/۴(*)	۰,۰۲۳

*درجه معنی داری

جدول ۹: مقایسه زوجی مناطق دو گانه (درآمد)

شهر	محله	درآمد	
		تفاوت میانگین (ده هزار تومان)	DF
مشهد	نه دره	+۱۰/۵(*)	۰,۰۰۲
	خواجه ربیع	+۹/۴(*)	۰,۰۰۱
	نه دره	+۲/۳	۰,۱۷۶

کاربری فضای سبز	۲	۴,۰۴	۰,۰۲۰
کاربری تفریحی- ورزشی	۲	۳,۶۹	۰,۰۳۷

ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

جدول ۱۲: مقایسه زوجی مناطق دوگانه (شاخص کاربری آموزشی و بهداشتی)

مکان ۱	مکان ۲	کاربری آموزشی		کاربری بهداشتی	
		تفاوت میانگین (مترمربع)	DF	تفاوت میانگین (مترمربع)	DF
مجموعه	نه دره	+۱/۷(*)	۱۰۱۹	۱/۳(*)	۰,۰۳
	خواجه				
	ربیع				
	نه دره				
مجموعه	خواجه	-۱/۷(*)	۹	۱/۳(*)	۰,۰۳
	ربیع				

*درجه معنی داری

جدول ۱۳: مقایسه زوجی مناطق دوگانه (شاخص کاربری فضای سبز و ورزشی و تفریحی)

مکان ۱	مکان ۲	کاربری فضای سبز		کاربری ورزشی و تفریحی	
		تفاوت میانگین (مترمربع)	DF	تفاوت میانگین (مترمربع)	DF
مجموعه	نه دره	+۱/۵(*)	۰/۰۲۰	+۰/۹۶(*)	۰,۰۴۸
	خواجه				
	ربیع				
مجموعه	نه دره	+۱/۵(*)	۰,۰۲۰	+۰/۰۵	۰,۶۵۶
	خواجه				

مکان ۱	مکان ۲	طبقه دوم-سوم			طبقه اول-سوم			طبقه اول-دوم		
		معنی داری	تفریب کاربر	جی-دو	معنی داری	تفریب کاربر	جی-دو	معنی داری	تفریب کاربر	جی-دو
۰,۰۲	۰,۰۷	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰
۱	۲	۱۵,۰	۱۷,۰	۱۵,۰	۱۷,۰	۱۵,۰	۱۷,۰	۱۵,۰	۱۷,۰	۱۵,۰
۳,۰	۳,۰	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
۹	۹	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷
۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴
۵,۴	۵,۴	۵,۴	۵,۴	۵,۴	۵,۴	۵,۴	۵,۴	۵,۴	۵,۴	۵,۴
۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰
۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰
۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰

ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

در رابطه با شاخص های اجتماعی میان طبقه دوم و سوم اختلاف معنی داری وجود دارد و طبقه دوم حد واسط دو طبقه محسوب می شود. اما در رابطه با شاخص های اقتصادی میان دو طبقه دوم و سوم با طبقه اول اختلاف معنی داری وجود دارد.

یافته های حاصل از مقایسه زوجی در رابطه با شاخص سرانه های آموزشی، بهداشتی، فضای سبز، تفریحی و ورزشی میان سکونتگاه های مورد مطالعه نشان می دهد که وضعیت سرانه های مورد بررسی دارای تفاوت معنی داری است.

جدول ۱۱: آنالیز واریانس شاخص های سرانه سکونتگاه های مورد مطالعه

شاخص	درجه آزادی	F آماره	درجه معناداری
کاربری آموزشی	۲	۵,۲۲	۰,۰۲۲
کاربری بهداشتی	۲	۳,۰۲	۰,۰۱۰

همچنین این سکونتگاه ها نسبت به سرانه های استاندارد وضعیت نامناسبی دارند. همچنین محله نه دره از لحاظ میزان درآمد، پس انداز، قیمت ملک و... در وضعیت بهتری نسبت به محله خواجه ربیع است. در این راستا، پایین بودن مساحت واحدهای مسکونی و بالا بودن بعد خانوار در دو محله مذکور منجر به نامتعارف شدن میزان تراکم نفر در اتاق شده است. با توجه به اینکه نه دره و خواجه ربیع ماهیت غیررسمی دارند و از لحاظ خدمات زیربنایی مانند برق، آب و ... از طرق غیر قانونی، وضعیت سرانه های مسکونی، آموزشی، بهداشتی، فضای سبز و ورزشی در هر دو سکونتگاه در سطح نامطلوبی است و با استاندارد های رایج نیز فاصله چشمگیری دارند. در خصوص نتایج حاصل از مقایسه تطبیقی بین شاخص های اقتصادی و اجتماعی میان گروه های مورد مطالعه نشان می دهد که تحول در نحوه نگرش های اقتصادی به مراتب سریعتر از تحول در نحوه نگرش اجتماعی است. در ادامه راهکارهای توانمند سازی در بخش های مختلف کالبدی، اقتصادی و اجتماعی به طور اخص به شرح ذیل بیان می گردند:

- رسمیت قانونی و حقوقی بخشیدن به مالکیت زمین و مسکن و قانونمندی سازی نظام اسکان و ساخت و ساز.
- تقویت ساختار شبکه ی ارتباطی و بهسازی معابر شهر با استفاده از نیروی کار ساکنین.
- کاهش میزان فاصله دسترسی به خدمات رفاه عمومی از طریق ایجاد این خدمات در زمین های خالی و مخروبه با استفاده از مشارکت مردمی.
- اصلاح و بهسازی شبکه دفع آب های سطحی.
- ساماندهی و ارتقای وضعیت اشتغال ساکنان و ارتقای سطح درآمدی خانوار با هدف کاهش فقر.

خواجه ربیع	+۰/۲۰۳	۰,۶۵۴	*(*)-۰/۹۴	۰,۰۴۶
------------	--------	-------	-----------	-------

*درجه معنی داری

به منظور بررسی دقیق تر وضعیت شاخص های سرانه کاربری های آموزشی، بهداشتی، فضای سبز، تفریحی و ورزشی، در جامعه آماری تحقیق، ویژگی سرانه مذکور در دو سکونتگاه نه دره و خواجه ربیع با سرانه های استاندارد در ایران مورد مقایسه قرار گرفت. یافته های فوق نشان می دهد که نه دره و خواجه ربیع نسبت به شاخص سرانه های کاربری های خدماتی و مسکونی وضعیت کاملا نامطلوبی داشته و با استانداردهای رایج فاصله زیادی دارند و وضعیت شاخص ها در نه دره بهتر از خواجه ربیع می باشد.

جدول ۱۴: مقایسه وضعیت سرانه ها در

سکونتگاه های خواجه ربیع و نه دره با سرانه های

استاندارد کاربری ها (مترمربع)

شاخص	کاربری مسکونی	کاربری آموزشی	کاربری بهداشتی-تفریحی	کاربری فضای سبز	کاربری ورزشی-تفریحی
خواجه ربیع	۱۵,۵	۲,۶	۰,۱۵	۰,۱۴	۰,۵۴
نه دره	۱۲,۳	۱,۵	۰,۱۲	۰,۲۸	۰,۵۸
حالت استاندارد	۴۰	۴,۴	۱,۷	۲۵	۴
اختلاف	خواجه ربیع	۱۸	-۱,۵	-۲۴,۸	-۳,۴۶
	نه دره	-۲,۹	-۱,۵	-۷,۲۴	-۳,۴۲

ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

۶- نتیجه گیری و پیشنهاد

یافته های تحقیق نشان می دهد که سکونتگاه های غیررسمی مورد بررسی با توجه به شاخص های اقتصادی، اجتماعی و در وضعیت نامطلوبی می باشند و

7- References

Persian References:

- Ali Shamaei, Ahmad Poorahmad 2005. Urban Improvement and Renovation from the Perspective of Geography. Institute of Printing and Publishing, University of Tehran.
- DADASH POOR, HASHEM. ALIZADEH, BAHRAM.(2011), *INFORMAL SETTLEMENT AND PERCEIVED TENURE SECURITY*. Azarakhsh Publication, Tehran.
- Firoozi Jahantegh, Soraya. (2014), *Empowerment of Informal Settlement in Community-Based Case Study of Khajeh Rabie Neighborhood*, Master Thesis in Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University of Yazd.
- Haj Yousefi.(2003), *The phenomenon of urban marginalization before the revolution, a collection of articles on marginalization and informal settlement*, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran.
- Hatami Nejad, Hussein Saif al-Dini, Frank. Mir, Mohammad.(2007). *Pathology, Informal Settlement, Qualitative and Quantitative Indexes of Housing*, Geographical researches.
- Hoseinzadehdalir, Karim. (1982), *Research on the suburbs of Tabriz*, Jahad University of Tabriz.
- MOHAMMADI, Y., & RAHIMIAN, M., & MOVAHED MOHAMMADI, H., & TORFI, A. (2009). *THE CHALLENGES OF MARGINAL SETTLEMENTS IN KOOHDASHT COUNTY, LORESTAN PROVINCE*. HUMAN GEOGRAPHY RESEARCH QUARTERLY, Number 66, Page(s)85-98.
- Naghdi A, Sadeghi R.(2006), *Informal Settlement an Obstacle Against Urban Sustainable Development (Case Study of Hamedan Informal Settlements)*, refah JOURNAL, Volume 5, Number 20, Page(s)213-333.
- Piran, Parviz.(1995), *Collection of articles on rapid and heterogeneous urbanization, sheds in Tehran*, Journal of Political-Economic Information, Number(s) 1st-44.
- Piran, Parviz.(2003), *Shack communities: a phenomenon beyond margin and marginalization*, Municipalities, Volume 3, Number 32.
- Sarafi, Mohammad.(2002).*Towards a theory for organizing informal settlement*,HAFTSHAHR, Volume 1, Number 8, Page(s)5-11.
- Shakoei, Hossein.(2000). *New perspectives in urban geography*, volume 1, SAMT Publication, Tehran.
- Shariatzadeh, Maryam.(2003), *Structures Needed to Control and Organize Marginalization in Iran*, Proceedings of Marginalization and Informal Settlement; Tehran.
- Shemrani Moradi, Ali and Yazdan Javid, Farnaz. 2019. Investigating the interpretation and generality of sustainable development of neighborhoods with a collective approach. Iranian Urbanization. (2) 3. 17-33.
- Zayyari, K., Nozary, A. (2009). *'Organization and Improvement of Informal Habitation in Ahvaz City (Manba -e-Ab District)* , Human Geography Research, Volume 42, Number 68, Page(s)21-36.

Latin References:

- Abott, J; 2000. An analysis of informal settlement Upgrading and critique of existing methodological approaches. Habitat international, 303-315
- Alhassan, z 2014 The Dynamics of informal settlements Upgrading in south Africa: legislative and context, problems, Tensions, and contradictions.
- Castells, M, 1997 "The urban Question" : A Marxist APProach: Cambridge;
- Gilbert, A; 1994 The latin America city. Latin America Bureau, londin.Hall, peter &Ulrich. Preiffer 2000 Urban future 21 Aglobal Agenda for Twenty First Century cities, E & FN spone, London.
- Habitat International. Vol. 35 Issue 2, 214-224p
- Hao, P. 2011 The development and redevelopment of urban villages in Shenzhen.Habitat

International, Vol. 35, Issue 2. 214-224.

- Harsh, E., 2009 African cities in core of poverty and Non-Regularization, translate by: Mehdi dehghani, shahrdariha, sixth year, NO. 64, pp. 61-64.
- Khalifa, M.A. 2011. Redefining slums in Egypt: Unplanned versus unsafe areas.
- Kiomars Irandoost. 2012. Informal settlements and the myth of marginalization. Urban processing and planning company.
- Klien, P., 2001 An Easy Guide to Factor Analysis, 1st edition, Translated by: Dr. S. J. Sadrossadat & A. Minaei, Samt Press, Tehran.
- Knox, Paul L. & Sallie A. Marston, 1998, places and Regions in Global context: Human Geography, prantice Hall, Upper saddle River, New jersey
- Petter, M at al, 2005, colonias and public policy in Texas and Mexico: Urbanization by stealth. Austin: University of Texas prees
- Reerink, G & van Geder. J.L. 2010, land titling, pereceived tenure security, and housing consolidation in the kampongs of Bandung, Indonesia, Habitat international
- Sriniva, H., 1991, viability of informal credit to finance low-income Housing: case study there squatter settelments in Bangalore. www.gdrc.org/uem/aquatter/define/-squatter, p. 3
- Tirdad, p., 2006 A study and analyzing of effective factors in forming and developing the prohibited Area in pole Modirit Tehran, supervisors: R. mostaufiolmamalei & K.omidvar, thesis for master of art in Geography and urban planning, Human sciences faculty, Geography Group, yazd university, yazd
- Tshikotshi, v; 2014, The challenges Eradicating Informal Settlement in south Africa by 2014. The case of seraleng sustainable Human settlement, Rustenburg local Municipality, north west province.
- UN Habitat 2010. The challenge of slums: Global report on Human settlement 2003 (revised April 2010).
- UNDP 1997, Human Development, Report 1997, Newyork: oxford university prees. ch. 485.
- UN-Habitat 2005. Slums. Slums of the word, the face of urban poverty in the new millennium. <http://www.unhabitat.org>. MIT Press
- UN-Habitat 2003 Financing urban shlter: global report on human settlements Earthscan and UN Habitat, London
- van Gelder, j.L., 2009, Legal tenure security, pereceived tenure security and housing improvement in Buenos Aires: an attempt toward integration. International Journal of urban and regional Research 33.
- Wekesa, B. 2011. A review of physical and socio-economic characteristics and intervention approaches of informal settlements. Habitat International, Vol. 35, Issue
- word population growth and global security 1983 Washington, DC: population Crisis Commission.

نحوه ارجاع به این مقاله:

حاتمی نژاد، حجت. فیروزی جهان تیغ، ثریا. (۱۴۰۰). واکاوی تطبیقی معیارهای اقتصادی-اجتماعی در محله خواجه ربیع و نه دره کلانشهر مشهد، شهرسازی ایران، ۴ (۶)، ۸۲-۹۶.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Iranian Urbanism Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

URL: <https://www.shahrsaziiran.com/1400-4-6-article7/>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27170918.1400.4.6.7.4>